

LUDOVICUS TUBERO ÉS KOMMENTÁRJAINAK
MAGYAR VONATKOZÁSÚ KÖNYVEI

Írásunk célja, hogy bemutassa a kiváló dalmát humanista történetírót, Ludovicus Tuberot, néhány szerény adalékkal hozzájáruljon a róla alkotott kép teljesebbé tételéhez, megismertesse történeti művét — különös tekintettel annak magyar vonatkozású könyveire —, továbbá az, hogy a mű magyar tárgyú könyveinek szövege alapján megmutassa a szerző humanista latin stílusának néhány jellemző vonását.

Szerzőnkkel a hazai kutatás meglehetősen mostohán bánt. Személye és műve iránt az érdeklődés a század elején ugyan megélénkült,¹ a modern szakirodalomban azonban már csak elvétve találkozhatunk a névvel. Megkockáztathatjuk ugyanezt az állítást a jelenkori jugoszláviai szakirodalommal kapcsolatban is.²

Névvel is különböző formákban találkozhatunk: *Cervarius*, *Cerva*, *de Cerva*, *Cervinus*, *Criević*, ill. *Jelin*, amely utóbbi a latin *cerva*, szarvas jelentésű főnév szláv megfelelője. Az irodalom a *Cervarius* alakot tekinti elfogadottnak, s hogy nem tetszőleges a választás, azt a szerzőnek egy sajátkezű levele is bizonyítja, amelyben neve *Ludovicus Cervarius Tuber*o alakban olvasható.³

Életrajzát nem eredeti kútfőkből, hanem műve kiadásainak előszavában található adatokból, kolostorok feljegyzéseiből, valamint magában a műben fellelhető néhány utalásból állíthatjuk össze. Ezek szerint Tubero előkelő ragusai patricius családban született 1459-ben. Szülővárosáról, Ragusáról megemlékezik művének V. könyvében; erről a későbbiekben szólunk. Apja *Cervinus* (*Cerva*) János, anyja *Caboga Francisca*. A család minden bizonnyal egy *Cerva* nevű helyről származhatott, innen ered elnevezésük.

Szerzőnk a középfokú képzettséget szülővárosában szerezte meg, majd a párizsi egyetemen folytatott tanulmányokat. Az itt elért eredményeiért a híres párizsi Akadémia tagjává választották. Párizsban vette fel a Tubero nevet; a névcseré a humanista íróknál szokásos volt. A felvett név a latin *tuber*, *-eris* (*n*) = daganat, púp jelentésű főnévből származik, s arra utal, hogy nevének viselője püpos. A római köztársaság idején ismert volt e név Q. Aemilius Tubero révén, aki a Cicero

¹ VAJDA GYÖRGY: Tubero Lajos történetíró. Bp. 1909; OLÁH IMRE: Tubero Lajos mint magyar történetíró. A lublói katolikus gimn. értesítője 1911/12. 5—40.; SZŐKE ILONA: Ludovicus Cervarius Tubero emlékiratainak művelődéstörténeti adatai. Bp. 1912.

² Ld. Hrvatska Enciklopedija. Zagreb 1942; Enciklopedija Jugoslavije. Zagreb 1983

³ Ludovicus Cervarius Tubero Mario Bono. Iupani Boni ex filio nepoti, salutem dicit In Bibliotheca Ragusiana, in qua Ragusini scriptores eorumque gesta et scripta recensentur. Zagrabiae 1975. 57—58.

által megvédett Ligariust vádolta be Caesarnál. Tuberonk megfordult a sienai egyetemen is, itteni tartózkodásáról azonban nincsenek pontosabb adataink. Külföldről képzett tudósként tért vissza Ragusába, ahol idegen szokásaival fel-tűnést keltett. Már jegyben járt egy előkelő család leányával, Gozzea Helenával, amikor 1484-ben váratlanul belépett a bencés rendbe Sz. András szigetén. A hazai szakirodalom nem ismeri elhatározásának okait. A *Bibliotheca Ragusiana*-ban⁴ Tubero életrajzánál a következőket olvashatjuk a kolostorba vonulás körülményei-ről: a „piperkőc” ifjú újszerű öltözködése, hajviselete és beszédmódja annyira fel-háborította az idősebb ragusai polgárokat és a város előljáróit, hogy a városházán tanúk jelenlétében levették róla hosszú ruháját és széttépték, továbbá megtiltották neki, hogy olyat vagy ahhoz hasonlót hordjon a jövőben. Ez a nyilvános megszé-gyenyítés úgy elkészerítette Tuberót, hogy — mivel nem állt módjában a gyalázatért elégtételt vennie — belépett a rendbe, és menyasszonyát is rábeszélte arra, hogy kolostorba vonuljon. A forrás érdekessége az, hogy szerzője a *Cervarius* család egyik kései leszármazottja, Seraphinus Maria Cerva.

Szerzőnk 22 évet töltött kolostorban. 1527-ben halt meg Ragusában.

Azt, hogy pap volt, művéből is tudjuk.⁵ Minden bizonnyal már a kolostorban megkezdte történeti munkájának írását. Művének címe — az első kiadás alapján —: *Ludovici Tuberonis Dalmatae Abbatis Commentariorum de rebus suo tempore, nimirum ab anno Christi MCCCCXCmoque ad annum Christi MDXXII. in Pannonia et finitimis regionibus gestis libri XI*

Tárgyát az I. könyv 1. fejezetében a következőképpen jelöli meg: ... statui amicorum hortatu, quae temporibus meis memoratu digna euenere, in hac maxima parte Europae, quam Pannonii et Turcae, eorumque accolae ac finitimi incolunt, carptim assumpta literis mandare; quamquam aliarum quoque nationum res, ubi-cunque nos locus admonuerit, silentio non praetermitteremus.

Munkáját Frangepán Gergely kalocsai érseknek ajánlotta, akinél Magyar-országban jártakor huzamosabb ideig tartózkodott. Az ő környezetében ismerkedett meg néhány neves magyar humanistával és egyházi személlyel,⁶ akikkel később is kapcsolatot tartott. A Frangepán család egyik, János nevű tagját az V. könyv 8. feje-zetében az udvinai ütközetrel kapcsolatban (1493. szept. 11.) név szerint is említi.⁷ Váradi Péterrel való ismeretségére I. könyvének 13. fejezetében utal.⁸

A mű első ízben 1603-ban jelent meg Frankfurtban. Kiadója M. Adelarius *Cravelius*, frankfurti iskolamester. Bél Mátyásnál olvashatjuk, hogy egy német zsoldos katona által Frankfurtba vitt kézirat volt a kiadás alapja, és a magyar nevek elferdítése a kiadó és a nyomdászok hibás olvasásának következménye. A második kiadás 1746-ban, Bécsben látott napvilágot.⁹ A kiadó az elferdített nevek többségét korrigálta, a szöveget pedig fejezetekre osztotta. Hivatkozásainknál eme editio

⁴ Ibidem 41—42.

⁵ I. 16. ... magnoque sacerdotum, quum et ipse sim sacerdos, dedecore ...

⁶ Pl. Bánlfy Bernát bácsi főesperessel, Váradi Péter kalocsai érsekkel, Vitéz János pártfogoltjával.

⁷ V. 8. Maxime autem haec clades trium clarissimorum virorum clade insignis fuit, morte Ioannis Frangepanii Zethinensium Principis; ...

⁸ I. 13. ... quamvis illum (sc. Petrum), ut ego arbitror, etenim usus sum eius familiaritate, magis insita superbia quam mens insana furere aliquando coegisset.

⁹ J. G. SCHWANDTNER: *Scriptores Rerum Hungaricarum* II.

szövegét vesszük alapul. A harmadik, 1784-es ragusai névtelen kiadás a kiadó állítása szerint több Ragusában található kézirat alapján készült. Az említett kézirat sorsa azonban ismeretlen.

Bél Mátyás a Schwandtner-féle kiadás előszavában így értékeli szerzőnket: „Ludovicus Tubero Scriptor scitus ac gravis atque si invectiones in sui ordinis homines demas, *Nulli scriptorum Hungaricorum secundus*.”

E teljes kiadásokon kívül a Kommentárok két részlete külön is megjelent: 1520-ban *De origine Ragusae* címmel műve V. könyvének Ragusáról szóló része, Firenzeben 1590-ben pedig *De Turcarum origine* címmel a munka török vonatkozású részletei. A mű 1734-ben Rómában a tiltott könyvek listájára került, mivel több helyen is elítélő nyilatkozatot tartalmazott a papságról.¹⁰ Valószínűleg maga Tubero sem szánta kiadásra ezeket a részeket, hiszen a feljegyzéseket eredetileg csupán a maga számára készítette, és a teljes kéziratot csak barátainak küldte el.

A Kommentároknak kb. 2/3-a magyar vonatkozású. Ezeket a részeket a szerző maga elkülönítette a többitől, amint erre a bevezető fejezetben utal.¹¹ Az első öt könyv kizárólag magyar ügyekkel foglalkozik, a VI. és VIII. könyvnek már csak 2–2 fejezete, a X-nek hét, a XI. könyvnek pedig nyolc fejezete magyar vonatkozású.

Szerzőnk a Kommentárok írásánál részint írott, részint pedig szóbeli forrásokra támaszkodott, amint ezt művében több helyen is említi.¹² A szakirodalom feltételezi, hogy Tubero a Kommentárok első öt könyvének megírásához Bonfini munkáját használhatta, amely — nem ismeretes, hogy mi módon — csak kéziratban juthatott hozzá.

A továbbiakban eltekintén a magyar tárgyú könyvek részletes ismertetésétől, inkább néhány olyan személyábrázolást ill. történetet mutatunk be, amelyből kiderül, hogy a szerző rendkívül kritikus szemmel nézte korát és annak emberét, továbbá az, hogy műve önálló forrásként is használható.

¹⁰ Pl. I. 16. *Tantum vero abfuit, ut hic sacerdos propter hominis necem ... sacris arceretur: ut insuper, scelere dissimulato, ... a civibus Rhacusanis, eiusce caedis ignaris, ... praesul fuerit dictus, ... Sed nec Alexander Sextus Romanus Pontifex, tametsi et ipse homicidiis notus esset, hunc hominem ad Pontificatum facile admisit.*

IV. 10. *Hi enim (sc. sacerdotes), simul potestate sua, simul opibus abusi, iam pridem ab Apostolica mansuetudine ac humanitate, nedum a paupertate ... degenerarunt; Sed quid loquor de Pontificibus, qui fortunae obsequiis deliniti, interdum cupiditatibus suis nequeunt imperare: ...*

¹¹ I. 1. *Placuit igitur, quidquid post regis Matthiae Hunniadis Coruini excessum, inde enim historiam inchoabimus, ... in Hungaria gestum est, a ceteris rebus seiungere.*

¹² Pl. IV. 5. *Nempe a Plinio in orbis terrarum descriptione Peisonem, nūc mendum sit in codice, vocari suspicor.*

V. 4. ... *verum omnia, vel ex vero hausta, vel quam simillima veri, in medium profertur, sequens in primis Diocleatem auctorem, qui ... et originem Ragusanae urbis commemoravit.*

I. 17. *Est autem fama satis constans, Regem Matthiam praefectos ac quosdam ex purpuratis suis caeterosque amicorum, quos propter summa in eos beneficia sibi etiam extincto fidos fore rebatur, iuramento adgesse, voluntarione an coacto non satis compertum habeo, ut filium sibi in regnum substituerent.*

IV. 9. ... *nec dubito, si quis haec legerit, non modo miraturum, sed etiam me haud satis explorata scripsisse existimaturum.*

Mátyás királyról a „sine ira et studio” elvének alkalmazásával igyekszik több-kevesebb sikerrel tárgyilagos képet rajzolni.¹³

Ransanust az I. könyv 5. fejezetében említi Mátyás király temetése kapcsán.¹⁴

Janus Pannoniusról a III. könyv 6. fejezetében olvashatunk a Mátyás király elleni összeesküvéssel kapcsolatban.¹⁵ Ebből is látszik, hogy történetírónk — megfelelően a műfajnak, amelyben írt — nem szigorú kronológiai rendben jegyzi fel az eseményeket.

Az özvegy Beatrix királynéről és egyúttal a női nemről több helyen is elítélőleg nyilatkozik.¹⁶

Az V. könyv 12. fejezetében megörökíti egy szerelmi bánatában öngyilkossá lett macedon leány tragikus esetét. A leány alakját minden bizonnyal Vergilius Aeneisének Dido portréja ihlethette.¹⁷

Hazájának műveltségéről már az I. könyv bevezetőjében elismerően nyilatkozik.¹⁸ Szülővárosáról, Ragusáról az V. könyv 4—7. fejezeteiben szól bővebben, ezt a részt, mint említettük, önálló megjelenésre szánta. Ragusa a XV—XVI. században a délszláv humanizmus centruma volt. A költészetben a XV. sz. második felében Ilija Crijević alias *Aelius Cerva* (1463—1520) a legjelesebb képviselője, a prózában pedig éppen Tubero.

Szerzőnk a Ragusáról szóló fejezetekben antik szerzőkre támaszkodva megírja a város történetét a kezdetektől. Szól arról is, hogyan került Ragusa a magyar kirá-

¹³ I. 4. *Haec satis de eo dicta sint, ne institutum opus a cursu suo nimium declinet; quum praesertim hic princeps (sc. Matthias), longe etiam supra veri fidem cum vulgo, tum clarorum scriptorum monumentis, sit celebratus.*

I. 5. ... quem (sc. Matthiam) scilicet viventem magis timuerunt cives, quam dilexere; omnia enim non communi, ut reges decet, sed propria metiebatur utilitate; ...

I. 4. Ipse autem rex Matthias ... tantae industriae fuit ad suam praesertim gloriam excolendam, ut ausim affirmare, eum virtute quidem multis cedere, fama vero nemini.

ibidem ... fuit vir tanti consilii ac peritiae in republica temperanda rebusque gerendis, ut nunquam ferme quidquam rei inceptit, quantumcunque id arduum fuerit, quin ei ex voto cesserit. Inerat tanta ars atque ingenii dexteritas, praesertim ad animos militum pertractandos, ut nonnunquam ei operam nullo stipendio sed sola victoriae spe praestiterint.

¹⁴ I. 5. Absoluta re divina, *Episcopus Noceranus, qui nomine Ferdinandi Regis Neapolitani orator ad Matthiam aliquot ante mensibus venerat, vir non ineruditus, pauca admodum in Regis funere verba fecit: magisque ritum funeris ea oratione servavit, quam quidquam dignum illo Rege disseruit: ...*

¹⁵ III. 6. *Ianus quoque Pannonium, genere itidem Slauenum, poetam aetatis suae clarissimum ... haud integra fide in regem Matthiam Hunyadem Coruinum extitisse. ... Hic autem Ianus, vir et literis et ingenio memorabilis, nobili genere natus fuit, in ea mediterraneae Dalmatiae regione, quae inter Sauum et Drauum amnes sita; a Pannonia Drauo dirimitur. ...*

¹⁶ II. 3. Hoc demum ... tibi consulo, ut *Neapolitanam matronam, tanquam pestem ac furiam euites, eiusque illecebras praesentissimo veneno commixtas putes, atque Matthiae infelicitate discas tuis nuptiis ac coniugio prospicere. ...*

V. 11. *Haec femina (sc. Beatrix), decoris ad matronam spectantis penitus oblita, ... ad hoc immemor sterilitatis suae, adeo exoptavit Vladislai coniugium, ... ut ... palam profiteri Vladislaum iusto sibi congressum matrimonio haud erubuerit.*

ibidem: *Natura enim mulieribus animus affectionibus obnoxius, eius tantummodo perturbationis victor fere euadit, quae vel nullam, vel nimiam, ut ita dicam, promittit voluptatem.*

¹⁷ Rokon motívumok: idegen származású férfi érkezése, távozása, a nővér szerepe, stb.

¹⁸ I. 1. ... quae (sc. patria) et graecis et latinis literis, ac si alia Christiani orbis civitas excolta est. ...

lyok fennhatósága alá. Ír Lajos király nápolyi hadjáratáról és arról, hogyan üzte el a velenceieket Dalmatia vidékéről.¹⁹

Végezetül pedig ejtsünk néhány szót Tubero humanista latin stílusának néhány sajátosságáról. Szerzőnk, mint korának legjobb történetírói, sikeresen követi a klasszikusokat a nyelvi szerkesztésmódban. Főként oratioiban, ill. az általános elmélkedő részekben szívesen alkalmaz olyan körmondatokat, amelyekben a mellékmondatok és az igeneves szerkezetek változtatásával klasszikus nyelvi műveltségét csillantja meg.²⁰ Ezen túlmenően — humanista szokás szerint — számtalan antik reminiscentiát is tartalmaz műve. Lássunk néhányat a legszembetűnőbbek közül!

I. 7. Cur igitur Hungaris externum Regem imponemus, *lingua, moribus, institutis* a nobis *differentem*?

Caesar, B. G. I. 1. ... *lingua, institutis* ... inter se *differunt*.

I. 8. ... *neminemque Principum, qui aliquo numero aut honore esset, ea ratione motum animaduverteret* ...

Caes. B. G. VI. 13. ... *eorum hominum, qui aliquo sunt numero atque honore* ...

I. 9. *Quae cum ita sint*, ...

Cicero, Catilina I. V. 10. *Quae cum ita sint*, ...

IV. 14. Verum enim vero ...

Sallustius, Cat. XX. 10. *Verum enim vero* ...
(Mindkettő oratioiban fordul elő.)

II. 4. ... *si qua charitas in Regem et patriam tangit vestra pectora, ite obviam huic homini* ...

Vergilius, Aeneis XII. 56—60. *Si quis Amatae tangit honos animum* ... *desiste manum committere Teucris* ...
(A főmondatban mindkét helyen imperativus van.)

A Kommentároknak szembetűnően sok az oratio. Alkalmazásukkal részint az antik előképeket követi, részint pedig — ahogy észrevettem — alkalmat nyílik bennünk arra, hogy saját erkölcsi elveit is kifejtse. János püspök szájába adja például a következő morális fejtegetést:

¹⁹ V. 4. ... et quemadmodum ea (sc. Ragusana civitas) tandem, una cum reliqua Dalmatia, in Hungarorum regum concesserit ditionem, aperiam.

V. 6. ... cum Lodovicus rex ex quibusdam maritimae Dalmatiae vrbibus Venetos expulisset, ...

²⁰ Pl. V. 3. Qui, cum per speciem oratoris ad conuentum Procerum eo maiore animo accessisset, quia ab eo consilio Comes Palatinus, qui solus post Regem Nobilium conuentum aduocare potest, abesset, aberat autem ne regem offenderet: dat vehementer operam cognoscendis aduersariorum consiliis, eorumque animis ad sanitatem flectendis, sibi que ipsi potissimum reconciliandis; quippe Thomam non modo Stephanus Báthor, ob supradictam causam, odio habebat, verum etiam tota fere Nobilitas ei inuidebat, quia nouitas hominis immensae auaritiae coniuncta illustribus genere viris inuidiae simul et odio, ut fit, erat, et quia, cum esset regi ob eximiam in partes suas fidem acceptissimus, rebus omnibus moderari existimabatur.

... quippe opes, illecebrae sunt voluptatum, quae quidem tunc facillime sedantur, quum deest indulgendi facultas; ... atqui paupertas ab his fluctibus procul abest, quam plane tutissimum virtutis receptaculum esse constat, ... (II. 4.)

Az oratiókban található a legtöbb bibliai citátum is, noha ezek többnyire nem szó szerinti idézetek, s ezért tényleges azonosításuk problematikus.²¹ Az oratiók sorában különös figyelmet érdemel a X. könyv 4. fejezetében található Dózsa-beszéd, amellyel mint forrással a hazai kutatás sokat foglalkozott. Ebben is szembe-tűnő néhány antik párhuzam, pl.

Quousque haec tam indigna patiemini, viri Hungari?

Sallustius: Catilina XX. 9.: *Quae quo usque tandem patiemini, o fortissimi viri?*

A beszéd részletes nyelvi-stilisztikai elemzése külön tanulmány feladata lehetne.

Tovább bővíthetnénk még azon példának a sorát, amelyekből kiderül, hogy Tubero a legmagasabb szintű humanista nyelvműveltség birtokában volt, továbbá az, hogy nemcsak a dalmát, hanem a magyar humanizmus kimagasló képviselő-jének is tekinthető.

ELISABETH SZ. GALÁNTAI

LUDOVICUS TUBERO UND DIE UNGARISCHEN BEZÜGE IN DEN BÜCHERN SEINER KOMMENTARE

Mit dieser Arbeit möchte die Verfasserin das Porträt von Ludovicus Tubero, dem hervorragenden dalmatischen Humanisten ergänzen. Sie stellt den Geschichtsschreiber vor, macht sein historisches Werk bekannt und zeigt auf Grund des Textes der Bücher, die mit der ungarischen Geschichte verbunden sind, einige Eigenheiten des humanistischen Sprachstils von Tubero. Stellenweise entdeckt sie auch antike Parallelen.

²¹ II. 4. ... subditorum errata principes praestant, atque alieno plerumque admissio poenam luere debent. Vö. Pál levele a rómaiaknak 15. l.